

ne arhitekture. Vsekakor pa je arhitektura na Hrvaškem v dobrih petdesetih letih v primeri s slikarstvom in skulpturo najbolj napredovala. V povojnem času je začel novo poglavje talentirani in borbeni Ibler. Vzporedno z novimi naziranjmi v svetu je utri pot napredni hrvaški arhitekturi, ki poudarja svojo funkcionalno nalogo, t. j. sklad med obliko in namenom objekta, ki naj služi na najboljši močni način potrebam današnjega človeka. Hrvatje imajo danes arhitekte, ki dobivajo prve nagrade ne samo v naši državi, ampak tudi pri velikih razpisih z mednarodno konkurenco (regulacija Zagreba, Stržišć: gledališče v Markovu).

V novejši hrvaški skulpturi je do pred nekaj leti gospodovalo meštrovitjejanstvo v vsej praznoti, ki jo rodi posnemanje zgolj zunanjih karakteristik resničnega umetnika. V zadnjem času so se mladi talentirani kiparji (Augustinčić, Antunac, Kršinić, Radauš) osamosvojili v smeri, ki je v realizmu in po obdelavi forme prejšnji nasprotna.

V slikarstvu zanimajo koloristični problemi tudi najmlajše umetnike (Bulić, Kaštelančić, Mezdjić, Šimunović, Šohaj). Rešujejo jih različno, gnani po notranji sili, drugi pa v želji za novim le eksperimentirajo. Prav pred kratkim sta končala akademijo Veža in Kopač, ki sta se z razstavljenimi deli že uvrstila med sodobne hrvaške slikarje. Kam bo šla nova slikarska pot in kaj bo ustvarila, tega njuna dela še ne morejo povedati. Govorijo pa jasno o važnosti domače akademije, kjer sta mogla na domači tradiciji (Račić, Kraljević, Bedić) izgraditi izhodišče za svojo bodočo rast.

DELO SMRTI

OTOKAR BŘEZINA — B. BORKO

V spevu sončnega žarenja, v ljubezenskem razvnetju, v zaupljivem bleščanju voda, v opojnem šumu slavnosti, v nenehnem plesu pomladi, ki prihajajo s permijske od tečajev k poldnevnikom in od oceanov do oceanov in vedno na katerem mestu razpenjajo preprogo svojega cvetja, da si odpočijejo, v tem spevu se zdi misel na smrt absurdna. V ekstazi življenja zaslepijajo vroči barve življenjskih iluzij s sanjami naše poglede in nam ne dajo doглядati smotra vseh poti. Intuicija o večnosti življenja izžareva iz lepote stvari, iz vračanja pomladi, iz sladkosti zarje, čašenj, grozdja in ust, iz petja ptic, otrok in src, iz slepilne sinjine neba, pogledov in zvezd, iz zgovornosti nadej, modrosti in ljubezni.

In vendar nenadno sredi poti, ki smo po nji hodili tisočkrat v svojih mislih, obrnjenih k rečem tega sveta, udari včas v naše bitje presenetljiva resnica, da gremo smrti naproti. In zagrmí v našo notranjo tišino kakor pretrgane strune na preveč napetem godalu. V tišini tesnobne slavnosti začutimo na mah utripanje lastnega srca. Kakor luči voščeni sveč, ki jih zajame veter, počažajo plameni cvetov svoj črni stenj in v tujo, daljavo, mizlo zvezdo, vso ravnodušno nasproti

Opomba prevajalca: Ta esej Otokara Březine je ostal v pesnikovi miznici in zaman čakal, da mu da mojstrova roka dokončno obliko. Iz zapuščine sta ga otela in pripravila za tisk Matěj Lukš in Emanuel Chalupný. Objavljen je bil v prvi številki časopisa »Nová Říše« in nato v zbirki »Nové essays« (Praga 1935). Prevel sem ga v spomin desetletnice pesnikove smrti.

naši bolesti, se spremeni sonce, ta luč, ki je razpršena po zeleni ledeni plošči k zemlji pripetega azura. Smo kakor slikar, ki je omagal pri slikanju, da mu je čopič zdrknil iz roke in čuti z vso uničujočo resničnostjo zapuščenost in praznoto svoje delavnice, neizmerno samoto in ničemnurnost svojega dela v prepadih vekov.

In vendar je jasno dogledanje smrti kot poslednjega smotra zemeljske poti eno največjih odkritij človeka na zemlji, kraljevska in tragična predpravica, ki ga dviga nad vsa bitja v stvarstvu. Milijone let je kalilo to spoznanje v teminah podzvesti, preden je iz nezavestne groze instinkta, ki z ubegom varuje bitja v nevarnosti, dozorelo v polno, žgoče spoznanje, nezakrito od sanj in halucinacij. Stopnje tega spoznanja se razločujejo po jasnosti, ki z njo intenzivno zaznavamo življenje. Razločki so tu tako globoki, da nam kar utihne užaloščena beseda. Jasnost te zavesti se spreminja tudi v življenju enega in istega človeka. Milijoni ljudi umirajo, ne da bi bili pokusili pravi okus smrti, kakor umirajo, preden so spoznali ljubezen in polno prelest sveta, ki ga zapuščajo. Dogledanje smrti je preizkusni kamen duha. Bili so ljudje, ki jih je nagel, nepripravljen pogled na smrt oslepil, da se niso več zavedeli in vse njih nadaljnje življenje je bilo podobno opotekanju jokajočega se slepca, ki je zgrešil smer svoje poti in nima nikogar, da bi ga vprašal. Koliko naglih spreobrnitev, nepričakovanih in novih duhovnih orientacij, zapuščanja izpovedovanih resnic, koliko izdajstev in novih ljubezni je že pripravilo to spoznanje! Koliko blaznosti se je bilo začelo s krutim, kakor blisk prešinjajočim dogledanjem smrti, ki se nanjo duh ni pripravil z usmiljeno onemoglostjo življenja in s ponižno sprejetim posvečenjem bolesti!

Kajti ta globoki zavestni, drzni, zaupni, nezaslepljeni, neslabeči, v novem višjem božanskem smislu otroški pogled na smrt je človeku pridobilo delo največjih duhov, in pridobilo ga je zato, da bi vzdrževal, razvijal, poveljeval, ojačeval življenje in ga storil ljubeznivejšega. Vsako znanstveno odkritje od spoznanja vsemirske arhitekture, sestavljene iz sonc kakor iz žarečih kamnov, do stanične zgradbe živih teles, ki svetijo s skrivnostnim ognjem, je vrglo svojo luč na ta temeljni misterij življenja, in človek tu še zdaleč ni povedal svoje zadnje besede. V siju smrti so stvari postavljene na svoje pravo mesto. Kaže se skvarljivost vseh posvetnih radosti, njih sladki vonj kakor od sadja, ki se naglo razkrajaja; zemlja kroži okrog ene izmed manjših stalnic v brezdanji noči vsemirja, a v daljavah zemlje, sredi prelestnih in nedoumljivih stvari, gre kakor skozi čudežni vrt človek. In smrt je povsod pričujoča, vse njegove misli drži v napetosti, in zavita v zarjo smehljajev deli veličino, lepoto, zapeljivost, sladkost in grozo vsem prigradam njegovega čudnega pustolovstva, ki se imenuje življenje. V boju s smrtjo so se razvili vsi naši čuti; dal nam je pronicavost, instinktivno, nezmotljivo odločnost pogleda, okrepil posameznikovo življenje s pomnežem zgodovine vsega rodu tja v vekove; osvojil je pojme časa in prostora kakor čistine v gozdu, da je v njih zgradil svoj sedež in svoje vrtove; učil je spoznavati vse bogastvo barv in kraljestvo nevidnih žarkov, jezik gest in nevarnost pokoja, zakaj vse to je bilo potrebno v skrivnostnem svetu, kjer je vse pretilo s smrtjo in kjer je vsaka gesta, gib roparic, lepota cvetov, skrivala svojo nevarnost. Učil je začudenja ob rečeh, iz katerih je rastla modrost in dal je kot prijatelja življenju strah, ki prihaja iz najskrivnejših duplin in jam notranjosti, da bi stal kakor bojevnik na straži in klical na nevarna mesta vse podzavestne in umstvene moči človeka. In naposled je naučil gledati v smer bodočih tisočletij, k zapovrstjo se razvijajočim perspektivam pripravljenih svetov, to se pravi: v smer lepote.

V boju s smrtjo se je sluh učil nezaupanja do šelesta, do bližajočih se korakov, odmevov zemlje, tresljajev peroti, šumljanja bližajoče se kače, prasketanja vej,

nežnega žvižga nevarnega mrčesa, glasu, ki je vzdrhtel od ganjenja ali od neresnice; postal je v duhovni sferi uglaševalec čarobnega instrumenta, ki bo na njem zvenela glasba tja do srčnih globin in v blaznost božanskih nadej. Učil je razločevati in polagoma pokušati sladkosti sadja in usten, dotikov plamena, jekla, telesa v ljubezni. Bližina smrti je silila življenje k novim in novim skokom, da se je reševalo pred uničenjem in spreminjalo na ubegu svoje neštete preobleke od okamenelih brazd kristalov, tekočih skozi žile kovin, do čarobnih in strašnih svetov, morij, vegetacij, stvarstev. In ta milijone let trajajoči boj s smrtjo, zmagovit, spremljan z bučanjem morja in pragozdov kakor z donenjem bojnih trobent, z žarečimi bliski, s spevi ptičjih vojsk, z grmenjem žuželk; zmagoviti smeh, ihteč od divje sreče v razpoklinah čeri, v hudournikih izpod ledenikov, iz ljubeznivega dežja, ki ni tisočletja ponehal, se je venomer izmikal uničenju, žarel je v soncu in vzpodbujen po radosti zvezd družil vsa zemeljska bitja in vse elemente v gigantsko občestvo, da si pomagajo med seboj ter vzdržujejo in širijo meje življenja. In ko je došel k človeku, ga je silil, naj bi se učil iz nevidnega sveta vdihavati s svojim duhom vzburljivo in genialno opojnost, ki so iz nje rasli misel, sen, domislek dela, in dejanje, čigar najvišja slava je v tem, da doume kozmično voljo in jo uresniči na zemlji. Toda v vsem, s čimer raste življenje, ostaja stalno pričujoča vznemirljiva, k bedenju kličeča bližina smrti; nosijo jo vode in ogenj, sokovi cvetov in slasti, ki dajejo in ubijajo življenje, boji mož, materinstvo žen, sanjske zgradbe in zgradbe držav. In na zvezdah, ki se jih je človek v pravekovih bal in jih častil, ga je učila pod tisočimi tančicami skrita smrt, kako naj vedno bolj spozna bogastvo nevidnih reči tja do poslednjega spoznanja, čigar prvi svit se že pojavlja: do spoznanja lastnega skrivnostnega telesa, ki je za človeka pravo in najbolj žgoče bojišče sveta, zakaj njegova nadeja je, da bo proslavljeno od milosti obilno telo, vse krasno v svoji moči.

Zdelo bi se, da v vročični ekspanziji vseh sil našega rodu po obvladanju zemlje, ki bo čedalje strastnejša v nastopajočih stoletjih in ki se že oprijemlje doslej dremajočih narodov, v ekspanziji, ki bo, hipnotizirana po halucinacijah praveka, vrgla vso zemljo v vrtinec in iz mešajočih se narodov izoblikovala novega človeka — da bo v nji izginila umetnost meditacije. Ta umetnost, ki se je vanjo potapljala misel na smrt v minulih stoletjih in dvigala izza groba gigantske halucinacije groze in duhovnih dežel miru, milosti in slave. Hrepenenje po zemlji in po radostih, ki jih je še zmožna dati telesu in duhu, bo v nadaljnjih stoletjih čedalje bolj žgoče in prehaja danes tudi na narode, ki so vekove dremali. Toda zaman: inspiracije smrti ni mogoče ločiti od življenja in v nji dremlje cel svet prelesti in boleti, ves pripravljen za bodoče poglede. In glej, smrt zmaguje in vse okrog nas umira. Nenehno umirajo naši bratje okrog nas in bolest zaradi njihovega odhoda nas sili, da se zaustavljamo na poti in se dramimo iz pretežkega sna življenjske iluzije, hoteč se postaviti na stražo zoper noč, ki z nenehno plimo stalno udarja v temelje našega bitja. Naše telo ima tisoče znamenj, ki nas z njimi opozarja na pripravljeno modrost smrti, iz katere smo prebrali zgolj nekaj prvih strani. V otroških letih duha žene smrt človeka k ubegu v čutno življenje; čim poželjivejše vzkipi sla, večja je žeja po krvi. Tak je nagoni, v globine živalskega življenja pognani ubeg, ki skuša ojačiti življenje v sladostnosti in v zagotovitvi rodu s potomstvom, z nakopičenjem zemlje do rodovnih korenin. V natrtih bitjih, ki v njih trohne življenjske korenine, pa leži misel na smrt kakor jesenska megla v krajinah čutov in duha. Skušajo si ničemurno žejo pozabljenja utešiti s tesnobnim napuhom svojega spoznanja o ničevnosti vsega, o praznoti vse biti, o nesmislu kozmične prelesti, in rešuje se z blaznostjo in

vero. Iz ožganih, zогlenelih tramov svoje hiše, ki jo je zažgala strela, zidajo še bolj tragično svoj novi dom in iz ostankov razbite ladje na neobljudenih obalah grade zopet svojo bolešno stavbo, zakaj življenje je nenehno stavljenje in iz tisočkrat pretrganih vlaken gradi duh svojo mrežo vedno znova, dokler ne omaga; gradi jo znova kakor od vetra uničeno pajčevino in jo zopet potrpežljivo razpenja med tresočimi se vejami gozdne poti. Misel je kakor apnena lupina, kamor se pred poginom zateka drgetajoča boleš. Junaštvo, pridobljeno v tisočletnem boju s pogubo, se je spremenilo v instinkt in nihče ne more, ne da bi vztrepetal, pogledati to borbo, ki se nenehno molče odigrava okrog nas; njen zmagovalski nasmeh je vsaka bilka trave, ki je zrasla na sipišču, slehern cvet, ki se rumeni na stezi med travniki, na peščeni cesti, kjer ga ogražajo podkove in koraki. Tudi tu se kaže skrivnostna ljubeznivost smrti: pojavlja se kot vzdrževalka življenja. Izvršuje kozmično delo tako, da nič ne iztrga iz vrtov življenja, dokler ni izčrpana zadnja možnost rešitve. Sleherno življenje je čudo, ki se pripravlja milijone let s kozmičnim delom. Kri, ki teče skozi srce, je dobila svoje rdečilo s pripeko nešteti poldnevov; srebrni sij vseh zvezdnih noči leži na sleherni misli kakor rosa. In nje naivni izraz opazamo ganjeni in brez besed pri živalih, kakor če se spomnimo skrivnostnih otroških let svojega rodu pred tisoči vekov. Temačna predstava kaosa in teme nam odpira osupli razgled na svetlobne galerije življenja, na njegovo prelest, kjer sleherni cvet pomeni zmago, takisto kakor slednja streljka lišajev ali mahu, kresnica, ki drhti od luči, južni metulj, čigar perotnice odražajo opalno prelest zahodnega neba in vod. Zakaj življenje je neizmerno mistično darilo, celo ginevajoče, počasi umirajoče življenje; v mukah živeči človek ima svojo duhovno lepoto, svoj ton v polifoniji zemlje in lahko razumemo rastline, ki s svojimi slepimi lovskami iščejo svetlobe. Življenje ohranjuje svoje korenine, ki se razraščajo v globino in v primeri z njo je višina zadnjih zvezd neštetokrat manj kakor nežno peščeno zrnice na zemeljskem površju.

Tako prihaja torej glas smrti iz globin vekov neločljivo od glasu življenja. Tragični prividi pogina v teminah vekov hodijo kakor pastirski psi okrog čred človeških plemen in jih silijo, da ob nevihtah stiskajo glave drug k drugemu, dokler ni ljubezen tolikaj močna, da bi jih z modrostjo srca priklicala v skupnost. Misteriju smrti je stavil človek oltarje v praveku, piramide, cerkve; življenje narodov z njih kralji, duhovni, modreci, delavci, trgovci in žanjci, balzamovalci mrličev, slikarji grobov, kiparji sarkofagov in sfing se je spremenilo v dolgi skrivnostni pogrebni ritis, razprostrt od stoletij kakor ogromna procesija na neskončni freski. V puščavah, v misterijih, v samostanih in v knjižnicah se je človek učil brati med vrsticami slepilnih pismenk življenja gloso smrti; bojevniki in asketi z življenjem, suženji z bolešjo in delom, modreci z mišljenjem, umetniki z jasnovidnostjo sna, ženska z jasnovidnostjo ljubezni. Smrt je navdihovala preroke. Pod njenim črnim soncem je zorela sladka volja svetnikov. S slutnjo svoje pravičnosti je v najbolj krutih dobah človeškega rodu vzdrževala nežne gone bratstva, takrat, ko ni bilo druge pravičnosti nego je pravičnost po bliskovo nastopajoče smrti; toda so li res minili ti časi? Smrtna tesnoba je storila boleš jasnovidno in ustvarila tako nežne poljube, kakor je srečanje žarkov; spreminjala je ljubezen zaljubljenih v sij in nevarnost izgube je dajala sladkost ustnicam otrok, ki od njih diši dihi človeške pomladi in vonj pripravljenih vrtov. Samota velikih mož se dviga s svojimi grebeni v višine smrti kakor pusti kraj, iz katerega se razlivajo v vsa morja duhovne zemlje reke življenja. In v nežnih dušah, ki so voljne to doumeti, vzdržuje tudi ponižno življenje na mejah smrti sveto tradicijo sočutja in usmiljenja do vsega, kar živi, in prav to sodi med najvišje, kar je

človek ustvaril s svojim duhom. Samota, kakor jo iščejo modri ljudje, je sosedna dežela molčečega kraljestva smrti. Tja so se zatekali, da bi preživeli vso zgodovino človeške usode v svoji lastni usodi, da bi po stoletjih vedno znova stehali zemeljske stvari, kakor je treba včasih pregledati mere in posode prodajalcev in vrniti besedam njih pravi smisel, da bi človek bolje razumel človeka. Ni je bilo duhovne veličine, ki ne bi zajemala moči iz meditacij o smrti. In v njih so se rodile najvišje misli človeškega rodu. Bolesti in širjenje smrti bodisi s hudobijo, grehom, nedelavnostjo, bodisi z ubegom pred bojem v kateri koli podobi, so občutili najvišji ljudje kot krivdo, kot delo teme, in mrznjo kot gesto razdraženega mrčesa, zatemnjujočega sleherni višji pogled na človeka. Mar ni to, kar se imenuje greh, zaveznik smrti, delo, ki je namenjeno pogubi rodu? Ali ni v sleherni kruti besedi skrit umor? V vsakem pogledu, v sleherni gesti in dejanju brez ljubezni? In tudi v ljubezni sami, če prestopi svojo, človeškim pogledom skoraj nedosegljivo mejo? Mar ni najvišja, zadnja modrost, umeti domisliti sleherni misel prav do dna, kjer nam pokaže, ali vodi v smrt ali v življenje? Mar ni vrednost nežnosti, sladkosti, ljubezni, heroizma prav v zmagi nad smrtjo? In ali ne časti človeštvo nad vse tistih, ki je njih duhovni pogled imel toliko moči, da je razločil smrt, kadar je pretila njih rodu in tako tudi duhovni rasti bodočnosti in ki so jo odkrivali v znamenjih, kjer je milijoni ljudi ne bi mogli spoznati? Tedaj se nam zdi, kakor da bi njih telo, podobno telesu jasnovidcev, bilo v taki harmoniji z višjimi zakoni kozmosa, da so umeli dogledati vegetacijo stremljenj in dejanj, razložiti strupe tudi v svetlobni tkanini najprelestnejših misli in besed in mešati njih sokove v umetelno zdravilo modrosti. Da so umeli brati stigmatе smrti v človeških pogledih, v njih molčanju in v dogodkih in s svojimi kiki svariti človeštvo. A ti ljubeznivi vidci niso nikogar zametavali in nemara niso niti povedali vsega, kar so videli; prav v tem je tragika najvišjih predstaviteljev človeštva, da je vsak izmed njih mogel videti samo svojo resnico in da jo je mogel izreči samo v nepopolnem jeziku svojega časa. In da je zdravilo, ki je okrepilo moč njihovega duhovnega organizma, bilo slabotnejšim organizmom pijača smrti. Da je skrivnost slehernega življenja njegova krivda; krivda, ki se spreminja po človeških bitjih kakor setev po sestavi tal in ki vsaka skriva svoj zaklad dobrega; da tudi najčistejše, v zarji rojene, na vrhovih gora kakor plošče zakonov sprejete človeške misli in dejanja vsebujejo — prav kakor vse, kar je živega — svoj skriti strup, ki utegne na nepravem mestu prekiniti ritem in zadati smrt. In svestni večnega življenja, ki je bilo v njih, so sprejemali nase tudi prostovoljno smrt, če je bilo treba, da bi se njih krik razlegal v tisočletja, a tudi tedaj, ko so umirali na svojem mestu neopaženi in neznani. Gotovo je, da je žrtvovanje življenja ob polni zavesti njegove vrednosti bilo sprejemano z občudovanjem in strmenjem, saj je resnični dokaz človekove veličine prav tista neutajljiva gotovost, da so bili in so junaki, ki so umeli tudi neopaženi, neznani, nenagrajeni umirati za reči, o katerih so mislili, da so rešilne za njihov rod. Milijoni takih ljudi delajo na poljih, v delavnicah; so to ponižne matere, neustrašeni sodniki, učitelji ljudi, iskatelji venomer se izmika-joče resnice, ljudje, bolni od vročice neznanega, pripravljavci izumov, ljubeči, samozatajevalni ljudje; in na njih stoji svet.

Zakaj, kdor je premagal smrt tako, da jo je z močjo in po preroško dogledal in čigar vid je prav kakor oči, ki so se navadile teme, ugledal kakor taborišča neizmerne vojske proti smrti ognje vseh rimskih cest in ozvezdij, ta čuti vzvišeno navdušenje sobojevnika in sozmagovalca. To daje tudi zadnjemu koščku življenja vzvišeni patos heroizma. In naj je že spoznal smrt v nespečnih nočeh muk, v izgubi ljubezni, v preziru ljudi, ob globokem pogledu v slasti, jih je bil za to

zemljo za vedno in nepreklicno izgubil, vedno bo imel magično moč nad vsemi slabimi bitji; zdi se, kakor bi se iz njegovega bitja dvigal oblak skrivnostnega žarenja in ga storil v podzavestnih slutnjah množice drugačnega kakor so druga bitja. Zategadelj pripovedke vseh narodov časte pojave junakov: je to nekaka globoka hvaležnost skritih človeških čutov; niti v ponižanju ne neha človek verovati v svojo veličino in je hvaležen vsakomur, kdor jo ume vtelesiti, čeprav se utegne množica v naglem demoničnem preobratu trenutek pozneje maščevati svojim malikom. Človek, ki se ne boji smrti, postaja tako osvobojevalec ljudi. Ima pogum najnevarnejših resnic in je odkritelj najusodnejših življenjskih lepôt. Kaj so mu zakoni mrtvih, obeti mogočnih, kaj samota ječ, pregnanstva in najstrašnejšega izmed vseh izgnanstev: samota sredi groze? Kakor da bi si pridobil tragično vsemogočnost, zveni njegova smeju podobna volja nad vsemi nevarnostmi, obseva nevarnosti kakor sonce in jemlje cestam grozo. Tudi tu, v teh globinah sije nežna in kruta pravičnost vsemira. Če človek premaga strah pred smrtjo, ima tudi najneznatnejši in najponižnejši človek odprto pot k veličini in svetosti; tu ne odloča, kakšen rod in stan ima med ljudmi. Knez na čelu svojih trum, ki drgeta pred smrtjo, je ubog črviček v primeri s prostakom, ki ne pozna bojazni, ker veruje, da je v rokah božjih in koraka za svojim poslanstvom nevarnostim naproti. Strahopetnost vzbuja pristudo, ker slutimo, da ji manjka pravega pogleda na smrt in da daje prednost lastni ohranitvi, ne pa ohranitvi rodu. Blaznež, bolnik, človek, ki prikriva skrivnost, da je bil izbrisan iz knjige življenja, jasnovidec, utegnejo s pogledom na smrt pridobiti moč, da vodijo narode.

V najvišjih trenutkih življenja, v svobodnem poletu misli, v srečni rasti dela, v ljubezni izgublja misel na smrt svojo živalsko grozo. Kozmično življenje veje skozi naše bitje in šumi ubrano kakor veter v drevesnih krošnjah in nič ne čutimo smrti, marveč zgolj življenje, edino, ki veje po vseh svetovih, je večno pričujoče, vsem bitjem bratsko, obsinjeno z vso slavo bodočnosti in preteklosti. Zavest o večnosti življenja drvi po vseh čutih v naše srce in stori naše bitje lahko in prozorno za najskritejše luči vsemirja; zdi se nam, da razpenja občutljive, eterične peroti nad vsemi prepadi neskončnosti in da trepeče v sladkem drgetu pod razkošno pekočimi iskrami daljnih sonc, ki so se vsipala nanj kakor zlat prah, zganjena s svojega mesta po vihtenju teh peroti v njihovem poletu. To, kar povzroča grozo smrti, se jim kaže kakor nespornost, čigar vzrok smo naposled odkrili z radostno opojnostjo moči. In vsak strah pred smrtjo je samo zavest veličine in prelesti življenja, ki zanjo še nismo pripravljeni. K slehernemu višjemu življenju gremo skozi več smrti. Zato vsem, ki še niso zanj dozoreli, zveni tudi najslajši in najvišji spev človeškega duha neizmerno tožno. Bojazen pred smrtjo kaže, da nimamo prave vezi z višjim, kozmičnim, duhovnim svetom in da smo kakor najemni vojaki, ki ne razumejo, čemu morajo stati na svojem mestu v ognju bojov in čemu jih samo s strahovanjem drže na bojišču. Je to strah pred veličino dela, ker čutimo slabost svojih rok in svojega srca. Je pogled zamudnega žanjca na sonce, ki se nagiblje k zatonu kakor pozlačena puščica, kakor urni kazalec na modrem kazalu nebes, in opominja gospodarja, naj s podvojeno močjo požene svojo koso v stoječe žito in žanje s pospešenimi zamahi, če naj konča pred večerom. Mladost ne pozna prave bridkosti tega pogleda, zakaj mlada kri je heroična in leha življenja se zdi nedogledna. Slehera izvršitev dela v življenju odvzame košček te bridkosti; vsako resnično dejanje, ki smo ga storili, je kakor udarec s sekiro, sekajoč nekatere izmed vrvi, ki je z njimi privezana naša ladja k obrežju zemlje. In ker se ne zavedamo prave vrednosti svojih dejanj v ogromnem gospodarstvu kozmosa, ostaja vsekdar v našem duhu neka negotovost, ki

se v trenutkih utrujenosti, bolezni in starosti sprošča kot globoka žalost, temačno ihtenje sredi noči, tragično občutje brezupa spričo ogromnega dela, razgrnjenega od večnosti pred nami vsemi; prihaja kot stalno zmagujoča vsepričujočnost pogube in občutek naše zapuščenosti pri delu. Iz vrtov muk zveni s tega ali onega griča pred poslednjo žrtvijo življenja tesnobni klic, naj bi bil utrujenim ustnam odvzet kelih bolesti.

Duhovi velikih ljudi, ki so pred nami hodili po zemlji, govore ob takih trenutkih v samotni trpečemu in mu z mislijo, vero, umetnostjo, z deli lepote in s prelestjo svojega življenja nudijo tolažbe, ko mu je ne morejo več dati nobene ustnice, ki niso pokusile smrti.

Življenje, h kateremu gremo skozi krajino smrti, ni ločeno od nas s prostorom; že sedaj, v siju sonca, v ljubezenski ljubeznivosti cvetov, v družbi svojih prijateljev, hodimo po poteh, ki bomo nanje krenili, ko zapremo oči pred žarenjem dneva. Vsi vidni in nevidni svetovi vplivajo na nas s svojo atmosfero; v sij sonca se zliva sij vseh zvezd; onim, ki stopajo v višino ali v prepadne globine, se kažejo vsi svetovi vsemirja tudi ob poldnevu. Kakor rastline, cvetoče na vodni gladini, raste naša misel na gibljivih valovih večnosti. Sence nevidnih vrtov padajo na naša pota in nas mraze z občutjem veličine in vzvišene žalosti, ko se zavedamo, da ga ni mesta na zemlji, kamor bi ne bile padle.

Teža smrti, ki leži na vseh srcih, je kakor vinogradnikova stiskalnica, pod katero kipi sladak vonj sočutja in ljubezni. In vzvišena veda smrti nas uči, kako naj občutimo spojitve, ki nas spenja v skrivnostno enoto z vsemi bitji na zemlji. Polagoma, neopazno, od rodu do rodu se prede vedno nežnejša mreža duhovne skupnosti vseh bitij. Veliki duhovi so imeli večjo občutljivost za plamenenje skupnega življenja in so predajali njegovo slutnjo svoji notranji izkušeni kot razodetje višjega reda v stvarstvu. Dandanes pronica to spoznanje tudi že v množice in je vzvišena tolažba veri, da bo na poti skozi vekove čedalje rahlejša. Zdi se, kakor bi se oglašal nov čut v fizičnem in duševnem ustroju človeka, čut, ki zaznava celoto, vid, ki objema vso zemljo, čas in prostor in opaža tudi nevidno; povsod pričujoč vid, ki je zmožen zaznavati kakor svetlobo veselje neznanih in nevidnih bitij, tako, kakor lastno veselje in njih bolest kakor svojo bolest. Občutje življenja raste in se čisti; v njegovem siju plameni odraz sija bratskih življenj. Začenjamo se bati vsega, kar ograja življenje na zemlji, ne zgolj naše lastno življenje, marveč življenje vsega rodu, in začenjamo uresničevati svoje delo z mogočno, gigantsko roko vsega človeštva. V delu današnjih narodov so znamenja, ki pričajo o teh novih skrbih ojačanega življenjskega občutja, lotevajočega se vseh človeških bitij na zemlji. Vzdržni in siromašni se vidijo ti prvi koraki, obstoječi v povečanem občutju sorodnosti narodov, plemen, ras, v sanjah o pravičnosti, v proučevanju telesa, v iskanju zdravila zoper sile, ki uničujejo življenje narodov. Je to nova stopnja boja zoper smrt, ne več zoper smrt posameznega človeka, marveč zoper smrt sploh, v smislu njenega vesoljnega pojmovanja.

Podoba višjega človeka gori v milijonih bitij kakor sonce, ki prodira skozi oblake in jih razganja; edino sonce, čigar žar je žar vseh src. Ni ga šele v bodočnosti, v sedanosti je že, v sleherni misli leži kakor rosa sij njegove luči, takisto kakor v vsakem dejanju samozatajitve, čistosti, samopozabljenja. Je ona ista sila, ki je v davnih tisočletjih ustvarjala bogove in pravične demone, ljubeznive darovalce dobrih darov, klasja, vina, ljubezni, plodnosti, sladke pesmi. Tudi v minulih tisočletjih je magičen človek delal v globinah duhov; slutnja vsemogočnosti se je pojavljala v pravljičah narodov, ustvarjala mite in bogove. Toda dandanes

začenjamo silneje kakor v preteklosti presojati vsa človeška dejanja po tem, koliko pripravljajo prihod tega višjega človeka. Mogočno podobo celotnega dogajanja v tisočletjih in v dozdevni zmedi volj, ki delajo druga zoper drugo, boje narodov in duhov, začenjamo gledati kot oblikujoče se bojne vrste, ki nepoučenemu, neuvedenemu v njih strategijo, kažejo podobo zmede. Vendar taka zmeda vodi k redu, ki, najsi bi bil neostvarljiv na tej zvezdi, dremlje v tišini src kakor hrepenenje po obljubljeni sreči. Tisoče let traja na vsej zemlji razvrščanje v vrste; narodi prehajajo od dežele do dežele, plovejo čez morja, krčijo pragozdove, ginejo na poteh pustinj in dosegajo tečaje. Človek se obrača na gigantski postelji celin, z gorovji pod glavo, s telesom razprostrtim med oceani in se muči s fantazmati blaznosti, poželjenja, umorov. Njegov rod teče iz vekov v vekove, v mesta, iz mest, ob metežu krikov, bojev, viharjev, v vrvežu zgodovine, in ko je naposled našel svoje mesto na trdo postlani podlagi pragorovja, se kakor v težki nespečnosti skozi vekove obrača in premetava. Toda njegova nespečnost je vrec upor in prilika, da se sestavljajo vrste, ki gredo v boj zoper smrt rodu in ki bodo iskale red, enoto, višjo svobodo, zakon, kakor ga je ostalo stvarstvo našlo in ki ga človek še išče; zakon, ki bi bil sam ob sebi umljiv vsem, ki se rodijo, dedna vednost sil in stvari in ki bi ga bilo mogoče ubogati brez mučnih dvomov. Zakon, ki bi pel in vel kakor utrip zdravega srca in ritem čistega diha, dovolj rahel, da bi sprejel vase sleherno različnost in ne zanemaril nobene v človeku dremajoče sile in ki bi naposled ustvaril hierarhijo, kateri bi se pokorili, zato da bi bili srečni; mir, ki bi bil poln razgibanosti, panj, v katerem bi iz lastnih nagibov sprejeto delo pomenilo dovršeno igro vseh sil v boju s smrtjo, najvišjo popolnost gospodarjenja z zemeljskimi silami. V tem sestavu bi bila življenju slehernega posameznega bitja, ki bi ga varovali milijoni, prihranjena groza smrti, saj bi se zgubilo v svetlobnih prelestih vesoljnega bratskega življenja. Tako pojmovani boj s smrtjo poprijemlje v ogromni celoti milijonov nov patos. A tudi tu deluje smrt, nenehno bedéči, neumorni žanjec; in četudi ne bo več ščuvala naroda proti narodu, bo vendar delovala s svojim večnim redom rasti, s slabljenjem in ohlajevanjem sonca, kar bo vedno bolj otežkočalo rast življenja; treba jo bo premagovati vedno znova z rastočo močjo duha in ljubezni. In če bi v daljnih tisočletjih vedno silneje raslo spoznanje, da je življenje na zemlji, pa najsi bi cvetelo milijone let, samo en sam dan v neizmernosti kozmičnega življenja, ne bo s tem opešal heroizem boja. Stalno žejna ostaja strast, pokušati slast spoznanja, sladkost boja, slast odkritja; ta strast bo ekstatičen vzklík zmage nad smrtjo vse tja do poslednjih večerov, ko bo z izkušnjami tisočletij obteženi pogled pregledoval kakor tkalec osnovo, ki je vanjo vtkana zgodovina zemlje. Včlenjen v vsemirsko dogajanje bo odprl človeštvu obet novih življenj, višjih, skrivnostnejših in neverjetnejših, ki sijajo iz zvezd kakor s plamtečih oken večernega mesta, ko se mu bližamo skozi stoletja. In smrt se bo pokazala kakor ena izmed milijonov sanj, ki so jih vdihnili duši omamljivi cvetovi duhovnega kozmosa. V teh večernih tisočletjih, ko bo za vzdrževanje življenja treba napora, kakor si ga domišljija ni mogla zamisliti, se bo dalo življenje ohraniti samo tako, da se bodo srca stisnila drugo k drugemu in da bo duhovna enota dobila novo pevno polifonijo. Kdo ne bi v slajenju src, v njih ljubezenski težnosti, v prividih prerokov, zdravnikov duš, zmagovalcev nad elementi, ki v blaznem naporu grmadijo spoznanja, podobna danes še blodnjam in vročični igri duha in čutov, spoznal onega istega prizadevanja, ki se o njem zdi, da utegne v celotnem načrtu prirode že v naprej naznačevati bodoče potrebe in pripravljati organe, ki bodo nekoč neizogibni?